

УДК 631.1:631.11

СТАН ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ STATE AND WAYS OF INCREASE OF AGRICULTURAL PRODUCTION IVANO-FRANKIVSK REGION

Гилка М.Д.

кандидат економічних наук, доцент,
Інститут управління природними ресурсами
Університету економіки та права «КРОК»

Федорак В.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальної, природничої
та загальноекономічної підготовки,
Інститут управління природними ресурсами
Університету економіки та права «КРОК»

Розглянуто результати фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області. Проведено аналіз економічної ефективності різних категорій господарств і забезпечення населення харчовими продуктами. Визначено основні напрями підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва у сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, ефективність, сільські території, агропромисловий комплекс, витрати, фінансові показники, рівень рентабельності, прибуток.

Рассмотрены результаты финансово-хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий Ивано-Франковской области. Проведен анализ экономической эффективности различных категорий хозяйств и обеспечения населения продуктами питания. Определены основные направления повышения эффективности сельскохозяйственного производства в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, эффективность, сельские территории, агропромышленный комплекс, расходы, финансовые показатели, уровень рентабельности, прибыль.

The results of financial and economic activity of the agricultural enterprises of Ivano-Frankivsk region. The analysis of the cost-effectiveness of different categories of households and providing the population with food. The basic directions of increase of efficiency of agricultural production in the current economic conditions.

Keywords: agricultural production, efficiency, rural areas, agriculture, costs, financial performance, profitability, profit.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Агропромисловий комплекс Івано-Франківської області охоплює сільське господарство, агропереробку та сільськогосподарське машинобудування, які пов'язані між собою виробничими зв'язками. Важливим складником АПК є сільське господарство, основне завдання якого полягає у забезпеченні продовольчої безпеки країни, оптимальних норм харчування населення та створення експортного потенціалу сільськогосподарської продукції та продовольства.

Ця галузь забезпечує зайнятість третини населення Прикарпаття, сприяє створенню робочих місць у пов'язаних із нею сферах виробництва й розвитку сільських територій,

захищає суспільство від негативних наслідків надмірної урбанізації.

Соціально-економічний стан сільського господарства області є складним, і продовжується занепад сільських територій. Впровадження адміністративно-територіальної реформи сповільнюється відсутністю комплексу нормативно-правових документів, системного підходу до формування соціальної інфраструктури, методичних рекомендацій щодо її проведення, що значно впливає на ефективність сільськогосподарського виробництва. Тому встановлення факторів впливу на фінансово-економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств та пошук шляхів підвищення ефективності є актуальними питаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. У працях вітчизняних і закордонних науковців і фахівців В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, М.Я. Дем'яненка, В.С. Дієсперова, В.К. Збарського, Ю.Ф. Мельника, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, О.В. Шубравської та ін. досліджуються питання підвищення ефективності сільськогосподарства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Аналіз виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в окремих регіонах, визначення рівня рентабельності, економічної ефективності та інших фінансово-економічних показників є актуальним для визначення подальших шляхів їх розвитку та планування виробництва. Розробка стратегічних планів розвитку та бізнес-планування потребують виявлення основних факторів внутрішнього та зовнішнього впливу на фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників. Тому зазначені питання є дискусійними й вимагають подальшого наукового вивчення та практичного вирішення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – розглянути результати фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, провести аналіз економічної ефективності різних категорій господарств і забезпечення населення харчовими продуктами, визначити основні напрями підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальний земельний фонд Івано-Франківської області становить 1 392,7 тис. га. Менше ніж половина (46,5%) території зайнято сільськогосподарськими землями. Площа сільськогосподарських угідь області становить 635 тис. га, з них ріллі – 393 тис. га, пасовищ – понад 128 тис. га, сіножатей – більше ніж 82 тис. га, плодово-ягідних насаджень – близько 10 тис. га. Виробниками сільськогосподарської продукції є 309 колективних сільськогосподарських підприємств, 654 фермерські господарства та 196 тис. громадян, які зайняті у власних підсобних господарствах. На цей час у приватному секторі виробляється близько 76% сільськогосподарської продукції, а саме: 95% картоплі, 96% плодово-ягідних культур, 82% яєць, 75% молока та 62% м'яса [8; 9].

Зауважимо, що сільське господарство з сезонним виробництвом і сповільненим обігом капіталу перебуває в гірших умовах порівняно з іншими галузями, а ухвалені законодавчі документи у сфері сільськогосподарської діяльності, спрямовані на поліпшення життєвого рівня сільського населення, не мають позитивного впливу [1; 3].

Загальний критерій економічної ефективності передбачає зображення максимального корисного ефекту від виробництва сільськогосподарської продукції за умови раціонального використання наявних ресурсів (див. рис. 1).

Поняття економічної ефективності є досить широким і застосовується у різних сферах економіки, у тому числі й сільському господарстві. У працях вітчизняних і закордонних науковців термін «економічна ефективність» розгляда-

Рис. 1. Схема формування економічної ефективності за умови раціонального використання ресурсів

ється з різними теоретичними підходами й розкривається як багатогранна економічна категорія. На нашу думку, цю категорію потрібно розмежовувати за критеріями економічної та соціально-економічної ефективності. В основу розрахунку економічної ефективності покладено порівняння результатів виробництва з витратами через натуральні, фінансові та економічні показники, а соціально-економічної ефективності – соціальний ефект.

Для проведення економічного аналізу треба спростувати ототожнення ефективності з результативністю, оскільки інколи результатом виробництва може бути продукція, яка не затребувана споживачем. При цьому продукція не зображає ефективності затраченої праці. Тому одержана продукція є ефективною лише тоді, коли вона є корисною, і можна стверджувати, що ефективність виражається мірою корисності.

Практично не існує єдиного узагальненого показника економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Існує система показників, які найбільш повно зображають специфіку виробництва та економічну природу ресурсів, зокрема: врожайність, продуктивність тварин, якість продукції, обсяг валової та товарної продукції, розмір поточних витрат та вкладень, дохідність виробництва, рентабельність, матеріаломісткість, валовий і чистий дохід, собівартість продукції, прибуток, продуктивність праці, фондівіддача тощо. Крім того, на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва впливають контрольовані й неконтрольовані підприємством чинники.

Одержані показники економічної ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства використовують для проведення економічного аналізу. Вони дають комплексну оцінку ефективності використання землі, трудових ресурсів, основних і оборотних фондів, окупності виробничих витрат. Такі показники формують інтегральний показник ефективності,

що найбільш повно зображає результативність виробництва. Порівняння проводиться за певний період господарської діяльності в 1–5 років.

На цей час у сільській місцевості Івано-Франківської області проживає 56,5% населення, або в середньому 1 021 особа на один населений пункт, що перевищує цей показник по Україні (496 осіб) у 2,1 раза. В області налічується 65 сільських населених пунктів, з яких 236 (31% загальної кількості) мають статус гірських з ускладненими умовами виробництва та проживання [4].

У цілому регіон володіє природними ресурсами необхідними для належного функціонування аграрного сектора економіки, який недостатньо розвинений, щоб виробляти та експортувати за межі області продукцію з високим рівнем переробки. Головні причини такого стану пов'язані з низькою продуктивністю сільськогосподарського виробництва, малою часткою створеної доданої вартості, недостатньо розвиненим внутрішнім ринком сільськогосподарської продукції. За відсутності обігових коштів у підприємств, збіднілого населення, вирощення більшості традиційних сільськогосподарських культур та утримання тварин стало нерентабельним.

У результаті проведення земельної реформи нерідко порушувалися раніше введені та освоєні сівозмінні. Якщо в 2000 р. у структурі посівних площ зернові культури становили 34,8%, кормові – 39,8%, картопля та овоче-баштанні – 19,5%, а технічні лише 5,9%, то вже в 2014 р. площі технічних культур зросли до 64,7 тис. га, що дорівнює 17,2%.

Розширення посівних площ технічних культур відбулося в основному за допомогою ріпаку, соняшнику та сої, незважаючи на постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмінні та впорядкування угідь» від 02.11.2011 за № 1134, якою передбачено вико-

Таблиця 1
Результати господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області за 2013-2015 рр. (рослинництво)

Показник	2013		2014		2015		Урожайність, ц/га	Рівень рентабельності у 2015 р., %
	Вироблено, тис. т	Чистий дохід, млн грн	Вироблено, тис. т	Чистий дохід, млн грн	Вироблено, тис. т	Чистий дохід, млн грн		
Продукція сільськогосподарства		2 739,6		2 824,3		3 491,0		47,5
Рослинництво	1 829,0	1 233,7	2 023,9	1 518,8	1 861,2	1 872,6	904,4	38,2
Зернові та зернобобові культури	677,6	1093,0	780,0	1258,2	688,3	1110,3	45,1	33,1
Соняшник	20,0	104,6	40,5	211,9	27,2	144,4	22,4	49,9
Цукрові буряки	69,3	16,2	121,4	28,4	33,4	7,8	515,7	93,3
Картопля	898,8	2,5	915,3	2,5	942,5	2,6	158,5	32,9
Овочі	163,3	17,4	166,7	17,8	169,8	18,1	162,7	169,2

Джерело: побудовано автором на основі [8; 9; 10] та власні дослідження

ристання нормативів оптимального співвідношення сільськогосподарських культур [5; 7].

Особливістю сільськогосподарського господарства Івано-Франківської області є територіальна відмінність у спеціалізації виробництва, зумовлена природно-кліматичними умовами передгірських та гірських районів Карпат і Передкарпаття. Найменша частка сільгоспугідь у Рожнятівському (21,3%), Надвірнянському (22,4%), Долинському (23,2%) та Верховинському (25,5%) адміністративних районах. Най-

менші площі ріллі, а отже, й обсяги валової продукції у Верховинському та Косівському районах, де частка орних земель у структурі сільгоспугідь становить відповідно 2,7 і 28,8%, а природна родючість місцевих ґрунтів у цілому є нижчою від середньої в області.

Найвища сільськогосподарська освоєність спостерігається в адміністративних районах у Придністерській рівнинній лісостеповій зоні: Городенківському – 82,2%, Снятинському – 77,6% та Рогатинському – 71,3%. Підприємства

Таблиця 2

Стан тваринництва та виробництва в усіх категоріях господарств Івано-Франківської області за 2013–2015 рр.

Вид тварин та продукції	Усі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
<i>Поголів'я (тис. гол.)</i>									
Велика рогата худоба	192,2	188,8	169,1	10,0	11,2	11,8	182,2	177,6	157,3
Поголів'я корів	119,6	116,9	106,6	3,7	3,8	3,9	115,9	113,1	102,7
Свині	273,8	282,0	307,0	155,8	162,4	194,5	118,0	119,6	112,5
Вівці і кози	28,5	29,4	29,6	1,8	2,3	2,6	26,7	27,1	27,0
Птиця	5 993,7	6 017,0	6 332,0	2 898,7	2 917,0	4 299,2	3 095,0	3 100,0	3 106,2
<i>Виробництво</i>									
М'ясо (у заб. масі) тис. т	75,7	78,9	82,6	30,1	33,1	36,5	45,6	45,8	46,1
Молоко, тис. т	466,3	470,5	483,1	12,8	14,1	15,1	433,5	456,4	468,2
Яйця, млн шт.	859,6	875,1	839,2	631,0	638,8	598,6	238,6	236,3	240,6
Вовна, т	22,0	22,0	22,0	2,0	2,0	2,0	20,0	20,0	20,0

Джерело: дані НДЦ «Івано-Франківська агропромпродуктивність»

Таблиця 3

Економічні результати виробництва основних видів сільськогосподарської продукції Івано-Франківської області за 2015 р.

Основні показники	Чистий дохід від реалізації продукції та послуг, млн грн	Реалізація продукції та послуг, млн грн	Рівень рентабельності у 2015 році, %	Рівень рентабельності у 2014 році, %
Продукція сільськогосподарства	3 491,0	1 124,5	47,5	50,4
Рослинництво і тваринництво	3 454,9	1 119,0	47,9	52,6
Рослинництво	1 872,6	517,6	38,2	30,7
Зернові та зернобобові культури	1 110,3	276,3	33,1	36,3
Насіння соняшнику	144,4	48,1	49,9	23,3
Цукрові буряки (фабричні)	7,8	3,8	93,3	-26,4
Картопля	2,6	0,7	32,9	440,9
Овочі відкритого ґрунту	18,1	11,4	169,2	284,4
Тваринництво	1 582,3	601,4	61,3	82,0
Велика рогата худоба на м'ясо	58,3	7,8	15,4	11,7
Свині на м'ясо	1 187,4	482,9	68,5	79,0
Вівці та кози на м'ясо	-	-	2,5	6,3
Птиця на м'ясо	46,1	3,3	7,7	-18,9
Яйця курячі	123,2	67,3	120,2	157,6
Молоко	53,7	8,7	19,4	12,2

Джерело: побудовано автором на основі [8; 9; 10]

цих районів займають найбільшу питому вагу в обсязі валової продукції області (див. табл. 1).

Наявні негаразди має тваринництво й кормовиробництво, внаслідок чого основне виробництво продукції тваринництва зосереджено в господарствах населення, можливості яких обмежені, тому маємо недостатні обсяги виробництва. За результатами аналізу можна стверджувати, що поголів'я тварин (велика рогата худоба, свині, вівці та кози, птиця) у сільськогосподарських підприємствах становить 3 066,3 тис. гол. (47,3%), у господарствах населення – 3 421,9 тис. гол. (52,7%). Тобто в господарствах населення переважає кількість тварин за такими видами: ВРХ – 94,5%; вівці та кози – 93,3%; птиця – 6,3%, а також виробництво м'яса у живій вазі на 46,9%, молока – 97,2%, вовни – 90,0%.

У тваринницькій галузі продовжується спад виробництва продукції тваринництва. Водночас сільськогосподарські виробники не обізнані з новими технологіями, високими цінами на матеріально-технічні ресурси та тенденціями розвитку внутрішніх і міжнародному сільськогосподарських ринків, не можуть успішно конкурувати з іноземними виробниками [8; 9; 10].

За підсумками в 2015 р. прибуток підприємств від реалізації продукції сільського господарства та надання послуг у рослинництві й тваринництві становив 124,5 млн грн порівняно з 1 276,8 млн грн у 2014 р., а рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва дорівнював 47,5% проти 50,4% (–2,9%).

Стан тваринництва та виробництва в усіх категоріях господарств за 2013–2015 рр. наведено у табл. 2.

Водночас кращі господарства тваринницького спрямування: ПСП «Рідна земля» Галицького району, ДП «Ямниця» Тисменицького району, ПАФ «Бовшівська» Галицького району, ТОВ «Прут-генетик» та ТОВ «Прометей» Коломийського району – вишукують можливості для підвищення ефективності тваринницької галузі. Для досягнення більш сталих результатів тваринництво потребує нових технологій утримання й годівлі тварин та сучасного інженерно-технічного забезпечення [9].

Основні економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств у 2015 р. наведені у табл. 3.

Прибутки від реалізації продукції сільського господарства й надання послуг у рослинництві та тваринництві отримали 90,3% підприємств, у середньому на одне підприємство сума прибутку становила 12,2 млн грн (у 2014 р. – 79,8% і 15,6 млн грн відповідно). Водночас 9,7% підприємств допустили збитки сільськогосподарського виробництва, сума яких у розрахунку на одне підприємство становила 1,1 млн грн (у 2014 р. – відповідно 20,2% і 1,5 млн грн) [8; 9; 10].

За підсумками в 2015 р. прибуток підприємств від реалізації продукції сільського госпо-

дарства та надання послуг у рослинництві та тваринництві становив 124,5 млн грн порівняно з 1 276,8 млн грн у 2014 р., а рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва – 47,5% проти 50,4% (–2,9%) [8].

У табл. 4 наведено витрати на виробництво сільськогосподарської продукції за 2014–2015 рр.

Таблиця 4

Витрати на виробництво продукції сільського господарства (у розрахунку на 1 ц, грн)

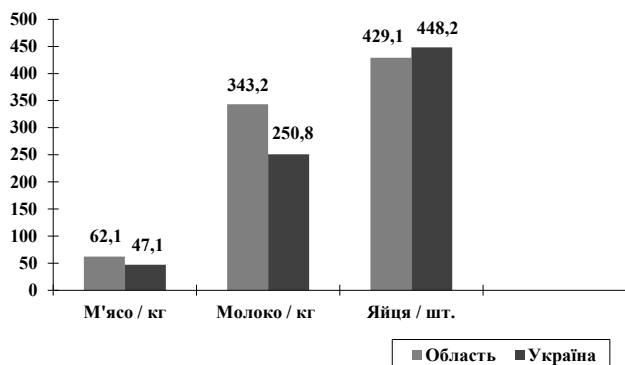
Основні види продукції	2014	2015
Зернові та зернобобові культури	134,76	199,36
Насіння соняшнику	346,85	395,05
Цукрові буряки (фабричні)	53,73	49,60
Картопля	61,09	150,46
Овочі відкритого ґрунту	78,78	203,22
Велика рогата худоба на м'ясо	1 969,22	2 377,55
Свині на м'ясо	1 329,62	1 844,88
Вівці та кози на м'ясо	2 454,6	2 660,00
Птиця на м'ясо	1 295,54	1 774,71
Молоко	253,81	347,52
Яйця курячі, на 1 000 шт.	290,10	522,02

Джерело: побудовано автором на основі [8; 9]

Частий дохід від реалізації продукції та послуг у рослинництві становив 53,6%. Такі пропорції між продукцією рослинництва й тваринництва пояснюються цінними коливаннями на сільськогосподарську продукцію. Зміни в організації виробничо-господарської діяльності підприємств пов'язані насамперед з наявними природними перевагами місцевості, оскільки природно-кліматичні, рельєфні та інші умови Івано-Франківської області не створюють переваг для розвитку рослинництва, особливо овочівництва, садівництва тощо. Тому відбувається переорієнтація сільськогосподарських підприємств на виробництво тваринницької або рослинницької продукції залежно від кон'юнктури ринку [6].

Із табл. 4 можна зробити висновок, що за підсумками 2015 р. найбільш витратним є утримання овець та кіз на м'ясо 2 660,00 грн/ц – у тваринництві та вирощення соняшнику 395,05 грн/ц – у рослинництві.

Особливістю Івано-Франківської області є кращий рівень забезпечення жителів регіону основними видами продукції. Зокрема, в 2015 р. господарства області виробили м'яса всіх видів у забійній вазі на 13,2% більше та молока на 26,9% більше, а яєць – на 4,3% менше з розрахунку на одну особу порівняно з середніми показниками по країні (див. рис. 1).

Рис. 1. Виробництво основних видів тваринницької продукції на одну особу в Івано-Франківській області та Україні

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва першочерговими завданнями є:

- запровадження в господарствах науково-обґрунтованих сівозмін та проектів землеустрою;
- обмеження використання еродованих земель та впровадження енергоощадних ґрунтозахисних технологій;
- розвиток рослинництва як основної стратегічної галузі сільського господарства, рівень розвитку якої визначає рівень використання земель сільськогосподарського призначення, забезпечення регіону продовольством та експортний потенціал області;
- припинення спаду чисельності поголів'я худоби й птиці та впровадження державного контролю за виробництвом, якістю та безпекою кормових ресурсів і забезпечення населення екологічно чистими продуктами тваринного походження за доступними цінами;
- раціональне поєднання галузей рослинництва й тваринництва в науково-обґрунтованих пропорціях;
- підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції шляхом органі-

зації ефективних маркетингових служб в агропромисловому комплексі та усунення адміністративного втручання у функціонування ринку сільськогосподарської, зменшення кількості посередників між виробником та споживачем продовольчих товарів;

– покращення інвестиційного клімату і формування інвестиційного ринку та врегулювання економічних взаємовідносин між сільським господарством й іншими галузями;

– впровадження державної програми підтримки та вдосконалення системи кредитування аграрного виробництва та створення системи фінансово-кредитних інститутів;

– покращення інженерно-технічного забезпечення та технічного оновлення сільського господарства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, проведений аналіз розвитку сільського господарства дає підстави стверджувати, що основним виробником продукції рослинництва та тваринництва в Івано-Франківській області є господарства населення (72,5%). За останні роки намітилася тенденція до зростання частки виробництва в агроформуваннях. У рослинництві сільськогосподарськими підприємствами часто порушуються сівозміни й щорічно зростають площі технічних культур. В області кращий рівень забезпечення жителів основними видами продукції з розрахунку на одну особу порівняно з середніми показниками по країні.

Значний вплив на ефективність сільськогосподарського виробництва мають внутрішні чинники: диспаритетний рівень цін на промислову та сільськогосподарську продукцію (10 разів), бюрократизм у всіх структурах державного управління, проведення тендерних операцій, надмірні банківські кредитні ставки та зовнішні – жорстка конкуренція на зовнішніх ринках, відсутність інформаційно-консультаційного супроводу експортно-імпортних операцій. Зменшення їх негативного впливу сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарських підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук – К.: КНЕУ, 2006. – 292с.
2. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва сільськогосподарського підприємстві: [монографія] / В.С. Дієсперов. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2008. – 340 с.
3. Збарський В.К. Економіка сільського господарства: [навч. посібник] / В.К. Збарський, В.І. Мацибора, А.А. Чалий; за ред. В.К. Збарського, В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2010. – 280 с.
4. Вишиванюк М.В. Розвиток агропромислового комплексу Івано-Франківської області / М.В. Вишиванюк // Актуальні проблеми розвитку суб'єктів господарювання в умовах інформатизації та глобалізації економіки: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції / Прикарпатський НУ ім. Василя Стефаника. – м. Івано-Франківськ, 2013. – С. 480–495.
5. Мельник Ю.Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3–15.
6. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 19–37.

7. Шубравська О.В. Розвиток сільського господарства України в умовах дії інноваційних чинників / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка та прогнозування. – К., 2011. – № 2. – С. 118–129.
8. Бліннікова О.В. Сільське господарство Івано-Франківської області за 2015 рік / О.В. Бліннікова; Управління статистики сільського господарства та навколишнього середовища. – Івано-Франківськ, 2015. – 125 с.
9. Статистичний бюлетень за 2015 рік / за ред. О.А. Вишневської // Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
10. Інформація про агропромисловий комплекс Івано-Франківської області // Офіційний сайт Івано-Франківської облдержадміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://gov.if.ua>.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.